

УДК 141.319.8:37.015

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.3>

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анна Гуменюк

*Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
кафедра суспільних дисциплін
вул. Проскурівського підпілля, 139, 29000, м. Хмельницький, Україна*

У статті розкрито методологічний потенціал історичних дисциплін для становлення критичного мислення здобувачів вищої освіти. Доведено, що дисципліни соціально-гуманітарного циклу, зокрема історичні, набувають особливого значення в системі професійної підготовки педагога в закладах вищої освіти. Розглянуто основні напрями оновлення змісту історичної освіти. На засадах постнекласичної освітньої парадигми, що охоплює основні положення постмодернізму, постструктуралізму, синергетики, гендерної філософії, здійснено реконцептуалізацію історії як відкритої, плюральної, багатоаспектної та відкритої для доповнень. Проаналізовано структуру і зміст професійної підготовки педагога у закладах вищої освіти. Доведено необхідність трансформацій професійної підготовки педагога, переосмислення її мети, змісту, форм і способів освітньої взаємодії. Зазначено, що сучасна професійна підготовка повинна бути спрямована на становлення особистості, здатної до ефективної діяльності в швидкозмінюваному світі, становлення якої відбувається через розширення можливостей, плюралізм напрямків, форм і рівнів навчання. Досліджено зміст основних компетентностей та програмних результатів навчання, на основі чого виявлено, що метою вивчення історичних дисциплін, разом із здобуттям необхідних знань з дисципліни, виступає оволодіння стратегіями їх самостійного пошуку, зокрема, в процесі роботи з першоджерелами та науковою літературою; значна увага приділяється розвитку когнітивних стратегій здобувачів, зокрема, становленню професійного мислення; критичне мислення виступає однією з провідних компетентностей, що мають бути сформовані під час вивчення зазначених освітніх компонентів; зміст основних компетентностей містить такі важливі складові критичного мислення як гнучкість, нелінійність, самостійність, здатність до вирішення задач у нестандартних ситуаціях, вироблення нових, підходів до розв'язання проблемних ситуацій; структурно-змістова побудова освітніх компонентів залишає їх гнучкими та відкритим для доповнень.

Ключові слова: професійна підготовка педагога, історичні дисципліни, критичне мислення, здобувачі вищої освіти, професійні компетентності.

В системі професійної підготовки педагога в закладах вищої освіти особливого значення в сучасних умовах набувають історичні дисципліни. Важливість вивчення історичних дисциплін зумовлена суспільно-політичними викликами та реаліями.

На думку В. Кравця, «актуальність історії полягає в тому, що до її проблем завжди спостерегається інтерес науковців, суспільства. Серед питань, які нині дискутуються у професійному товаристві, постають наступні: якої історії навчати? Як і навіщо навчати? Яким має бути сучасний підручник з історії? Яку роль відіграє історія в суспільній свідомості? Яка роль історії України у всесвітньо-історичному контексті?» [3].

В рамках модернізації національної системи освіти відбувається оновлення змісту історичної освіти. Відбувається трансформація розуміння історії як науки. Якщо раніше

вона трактувалася як наука про суспільство, то на сьогодні відбувається її антропологізація, історія стає наукою про людину. Історія постає як багатоаспектна, нелінійна, плюральна відкрита для доповнень. Тому, в сучасному прочитанні історії важливою є відсутність єдиних універсальних методів, нелінійність, свобода вибору, світоглядний плюралізм.

На нашу думку, саме історичні дисципліни як компонент професійної підготовки педагога містять необхідний методологічний потенціал для становлення критичного мислення здобувачів вищої освіти, що і зумовлює актуальність теми.

Метою статті є дослідження змісту історичних дисциплін в закладах вищої освіти, методів, форм викладання і виявлення методологічного потенціалу даних освітніх компонентів для розвитку когнітивної сфери здобувачів.

Джерела за темою дослідження охоплюють досить широке коло освітніх проблем. Проаналізовані праці можна згрупувати за декількома напрямками.

До першої групи слід віднести наукові праці авторів, у яких висвітлюються проблеми реформування вищої педагогічної освіти: В. Андрущенко, В. Кременя, М. Култаєвої, С. Куцєпал, В. Кушерця, М. Михальченка, В. Пазенка, І. Предборської, М. Романенка, та ін.

До другої групи належать праці вчених у яких відображено концептуальні засади реформи Нової української школи: Л. Гриневич, О. Елькіна, С. Калашнікової, І. Коберник, О. Макаренко та ін.

До третьої групи належать праці дослідників критичного мислення – В. Буданова, Л. Горбунової, І. Добронравової, О. Князевої, М. Липмана, І. Предборської та ін.

До четвертої групи слід віднести праці сучасних дослідників історичної освіти: В. Адамського, С. Ганаби, Г. Гамрецької, В. Гоцуляка, В. Кравця, О. Поліщука та ін.

Аналіз зазначених джерел виявив, що основні зусилля науковців спрямовано на визначення концептуальних засад становлення критичного мислення здобувачів в закладах вищої освіти, а також, дослідження ролі історичних дисциплін у даному процесі.

На нашу думку, саме історичні дисципліни як компонент професійної підготовки сучасного педагога містять необхідний методологічний потенціал для становлення критичного мислення здобувачів вищої освіти.

У Стратегії розвитку вищої освіти на 2022–2032 роки визначено основні напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі. Метою вищої освіти в Україні виступає інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу та згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудова ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя [6].

Бачення вищої освіти України — конкурентоспроможна та соціально відповідальна вища освіта України, яка має високу довіру у суспільстві; формує фаховий та науково-освітній потенціал країни шляхом реалізації якісних освітніх програм, досліджень і соціальних проектів; інтегрована у європейський освітній та дослідницький простори; демонструє динамічний розвиток інституцій та академічних спільнот на принципах академічної свободи, університетської автономії, доброчесності та інклюзивності. Результати проведеного аналізу проблем і переваг системи вищої освіти України разом з узагальненням напрямів розвитку вищої освіти у світі, пріоритетів Європейського простору вищої освіти дали змогу розглядати вищу освіту як ключовий механізм формування високоосвічених відповідальних людей. Вища освіта є фактором не лише економічної, але і політичної, соціальної, когнітивно-емоційної безпеки людини. Відмова від суто утилітарного ставлення до вищої освіти повинна призвести до нових підходів щодо освіченості населення України. Розвиток інформаційного суспільства та високотехнологічної

економіки потребує масової вищої освіти, вимагає від кожної сучасної людини високого рівня освіченості та здатності до критичного мислення. Вища освіта стає необхідним стратегічним елементом безпеки суспільства. Стратегічним пріоритетом держави повинно бути максимально можливе без компромісів щодо якості охоплення населення країни вищою освітою, стимулювання здобуття другої та наступної вищої освіти в межах безперервної освіти дорослих [6].

Пріоритетами розвитку вищої освіти в Україні, які визначають концептуальну модель вищої освіти, є: автономія та інституційна спроможність закладів вищої освіти; прозорість і відкритість управління; колегіальність і залученість учасників освітнього процесу до процесів реформування системи вищої освіти; відповідальність; прагматичність у виборі моделей розвитку; партнерство; академічна доброчесність; академічна свобода; професіоналізм; тісний зв'язок освіти з наукою, економікою; орієнтація на найвищі наукові досягнення; орієнтація на досягнення найвищої якості освіти; збереження кращих надбань вітчизняної освіти; збереження інтелектуального людського потенціалу в регіонах; орієнтація на всебічний розвиток особистості протягом життя та ін. [6].

З огляду на зазначені пріоритети розвитку освіти, виникає потреба у реформуванні її структури та змісту. На думку В. Андрущенка, важливою є «проблема модернізації змісту освіти, приведення його у відповідність до найновіших досягнень сучасної науки, культури і соціальної практики. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, до пріоритетів освіти сьогодення відносить вміння оперувати такими технологіями та знаннями, що задовольняють потреби інформаційного суспільства, готують молодь до нових ролей в цьому суспільстві. Важливим сьогодні є не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати та управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись впродовж життя [1, с. 8]».

Методологічною основою трансформацій в системі вищої педагогічної освіти є нова освітня парадигма, що визначає основні філософські ідеї, принципи та світоглядні орієнтири, які визначають напрямки її становлення.

Методологічні засади сучасної освітньої парадигми вибудовуються на засадах світоглядного плюралізму і охоплюють основні положення постмодернізму, постструктуралізму, синергетики, гендерної філософії та ін.

Евристичний потенціал зазначених напрямів полягає у реконцептуалізації змісту та цілей вищої освіти відповідно до викликів і потреб сучасного суспільства.

В умовах соціальної та екзистенційної кризи сьогодення перед людиною постає така важлива світоглядна проблема, як пошук себе та відповідальність за свій вибір та дії.

Становлення сучасної системи вищої освіти передбачає трансформації у професійній підготовці педагога, зокрема її мети, змісту, форм і способів освітньої взаємодії. Сучасна професійна підготовка спрямована на становлення особистості педагога, здатної до діяльності в швидкозмінюваному світі, в інформаційному суспільстві. Відбувається переорієнтація на модель освітнього процесу, зорієнтовану на особистість, становлення якої відбувається через розширення можливостей кожної людини реалізувати свої потреби в нових знаннях, плюралізм напрямків, форм і рівнів навчання, що дозволяють здобувати освіту всім членам суспільства з урахуванням їх здібностей, потреб і інтересів [5].

Трансформація мети освітнього процесу зумовлює і відповідні зміни у змісті освіти. Ще донедавна зміст освіти передбачав озброєння здобувача певним заздалегідь визначеним набором знань, умінь і навичок з метою всебічного розвитку особистості і готовності до суспільного життя. На сучасному етапі суспільного розвитку важливо не лише оволодіти певним набором знань, умінь і навичок, а й способами їхнього пошуку і здобуття.

Такі зміни в системі вищої педагогічної освіти вимагають удосконалення навчального процесу: методів, форм, способів та засобів освітньої діяльності. Актуальними є методи та технології, що сприяють становленню критичного мислення здобувача, розширенню свідомості, формуванню самостійної дослідницької позиції, а саме: нелінійних методів, інтерактивних технологій, технологій становлення критичного мислення Б. Блума та ін.

Змін зазнають і форми навчання. В закладах вищої освіти релевантними стають ті, в основі яких лежать принципи активності, діалогової взаємодії, нелінійності, багатоваріантності, наприклад: рольові ігри, моделювання, проекти, індивідуальні дослідження. В системі вищої педагогічної освіти відбувається розробка багатоваріантних навчальних планів, з метою забезпечення можливостей вибору освітніх компонентів здобувачами відповідно до особистих здібностей та інтересів, що створює можливість побудови індивідуальної освітньої траєкторії.

Модернізація вищої педагогічної освіти за даними напрямками є важливою передумовою для створення сучасної моделі підготовки педагога, яка дозволить узгодити процес професійної підготовки з тенденціями розвитку сучасного суспільства.

Щодо створення необхідних умов для становлення критичного мислення майбутніх педагогів на заняттях з історичних дисциплін, необхідною є реконцептуалізація основних аспектів професійної підготовки.

З метою визначення ролі історичних дисциплін в системі професійної підготовки педагога було проаналізовано структуру і зміст професійної підготовки педагога у закладах вищої освіти (на прикладі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу). Під час аналізу освітньо-професійних програм та навчальних планів визначено, що основними історичними дисциплінами, що викладаються для переважної більшості спеціальностей є Історія української державності (Історія України) та Всесвітня історія.

Дослідивши зміст силябусів та робочих програм з зазначених дисциплін, проілюструємо зміст основних компетентностей на прикладі курсу «Історія української державності» [2].

Метою курсу виступає створення цілісного уявлення про історичний розвиток української держави та народу, що виступає в якості основи для виховання патріотизму, національної та громадянської гідності, оволодіння навичками та основними методами роботи з історичними джерелами та науковою літературою [2].

Серед основних завдань вивчення дисципліни:

- визначення ролі історії Української державності в системі соціально-гуманітарних наук;

- ознайомлення з основними етапами формування української державності;
- дослідження процесу національного державотворення, традицій української державності, значення боротьби українського народу за відродження національної культури;
- дослідження суспільного ладу та політичних систем на різних етапах розвитку української державності;

- висвітлення діяльності історичних постатей української нації в контексті історичних подій та процесів, що відбувалися на території країни;

- становлення національної свідомості, громадянських якостей української молоді, професійного мислення майбутніх педагогів [2].

Вивчення дисципліни забезпечує формування у фахівців таких компетентностей:

- ціннісна: передбачає здатність до збереження і трансляції моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області у сучасному інформаційному суспільстві;

- критичне мислення: передбачає здатність вільно оперувати розумовими стратегіями з метою формулювання обґрунтованих висновків і оціночних суджень, прийняття рішень;

- гнучкість: здатність до адаптації мислення, поведінкових стратегій та емоцій для вирішення задач у нестандартних умовах та ситуаціях (ситуаціях ризику, вироблення та застосування оригінальних підходів до вирішення проблемної ситуації).

- соціально-громадянська: передбачає здатність до соціально відповідальної діяльності, виконання різних ролей та функцій в колективі та соціумі, застосування технологій трансформації та конструктивного розв'язання соціальних конфліктів.

- здатність ефективно використовувати комплекс фонових (географічних, історичних, економічних, політичних) знань про Україну та країни, мова яких вивчається, з метою толерантної міжкультурної комунікації у діалозі двох культур (рідної та іншомовної) [2].

Навчальна дисципліна сприятиме досягненню таких програмних результатів навчання:

- Уміння аналізувати, оцінювати та прогнозувати домінуючі історичні, політичні, економічні, філософські процеси і явища та їх причинно-наслідкові зв'язки з точки зору власної світоглядної та громадянської позиції.

- Здатність до рефлексії, уміння всесторонньо критично оцінювати сутність проблем, визначати адекватні шляхи їх розв'язання, прогнозувати ймовірні наслідки.

- Вміння застосовувати засоби й технології міжкультурної взаємодії для реалізації моделей толерантної поведінки орієнтованої на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей.

- Уміння застосовувати механізми реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин з учасниками освітнього процесу, організовувати співпрацю з зацікавленими особами на засадах партнерства та інклюзії [2].

У результаті вивчення курсу студенти повинні знати:

- процеси, події, явища, які відбувалися на українських землях упродовж основних етапів розвитку Української державності;

- розуміти їх обумовленість і причинно-наслідковий контекст; орієнтуватися у перебігу економічних, соціальних, політичних і культурних явищ і процесів, що відбувалися на території України в контексті світової історії.

Уміти:

- вільно володіти навчальним матеріалом з курсу історії Української державності;

- розкривати сутність будь-якого питання з тих, які розглядалися під час лекційних та семінарських занять;

- не лише викладати фактичний матеріал, а й здійснювати аналітичну роботу в процесі викладання;

- визначати і аргументувати власну точку зору з приводу контрверсійних проблем вітчизняної історії;

- працювати з науковою літературою та джерелами з історії Української державності [2; 4].

Дослідивши зміст основних компетентностей та програмних результатів навчання, можна зробити наступні висновки, які є типовими для усіх вивчених програм:

1. Метою курсу разом із здобуттям необхідних знань з дисципліни, виступає оволодіння стратегіями їх самостійного пошуку, зокрема, в процесі роботи з першоджерелами та науковою літературою.

2. Серед завдань, окрім «знаннєвого» характеру значне місце займає розвиток когнітивних стратегій здобувачів, зокрема, становлення професійного мислення.

3. Критичне мислення виступає однією з провідних компетентностей, що мають бути сформовані під час вивчення зазначених освітніх компонентів.

4. У змісті основних компетентностей відображено такі важливі характеристики критичного мислення як гнучкість, відкритість, нелінійність, самостійність, здатність до вирішення задач у нестандартних ситуаціях, вироблення нових, підходів до розв'язання проблемних ситуацій.

5. Структурно-змістова побудова освітнього компонента залишає його відкритим для доповнень.

6. Серед програмних результатів навчання перевага надається розвитку аналітичних, оціночних та прогностичних вмінь, формуванню власної світоглядної та громадянської позиції, здатності до критичного осмислення проблем, вмінню вирішувати освітні завдання, прогнозувати, вибудовувати суб'єкт-суб'єктні відносини з учасниками освітнього процесу, організовувати співпрацю з зацікавленими особами на засадах партнерства та інклюзії.

Даний аналіз засвідчує незаперечний евристичний потенціал викладання історичних дисциплін для становлення критичного мислення майбутнього педагога та створює контекст для подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. П. Освіта в пошуках нових стратегій мислення. Вища освіта України. 2003. №2. С. 5-6.
2. Історія української державності. Робоча програма навчальної дисципліни для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Англійська мова і література). 2022. 35 с.
3. Кравець В. Історична освіта та наука в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26712/1/Kravets.pdf>.
4. Освітньо-професійна програма: Середня освіта (Історія) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Хмельницький, 2021. 27 с.
5. Предборська І. Постнекласичні інтервенції в освітньому дискурсі. освіта України. 2003. № 2. С. 37-40.
6. Стратегія розвитку освіти в Україні (2022-2023рр.) [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>

METHODOLOGICAL POTENTIAL OF HISTORICAL DISCIPLINES FOR THE FORMATION OF CRITICAL THINKING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Anna Humeniuk

*Khmelnyskyi Humanitarian and Pedagogical Academy,
Social Sciences Department*

Proskurivskoho pidpylya str., 139, 29000, Khmelnytskyi, Ukraine

The article reveals the methodological potential of historical disciplines for the formation of critical thinking of higher education students. It is proved that the disciplines of the socio-humanitarian cycle, in particular the historical ones, acquire special importance in the system of professional training of teachers in the institutions of higher education. The main directions of updating the content of historical education are considered. Reconceptualization of history as open, plural, multifaceted and open to additions was

carried out on the basis of the post-non-classical educational paradigm, which includes the main principles of postmodernism, poststructuralism, synergetics, gender philosophy. The structure and content of teacher professional training in higher education institutions are analyzed. The need for teacher professional training transformation, while rethinking its purpose, content, forms and methods of educational interaction, is proved. It is noted that modern professional training should be aimed at the formation of a personality capable of effective activity in a rapidly changing world, the formation of which occurs through the expansion of opportunities, pluralism of directions, forms and levels of education. The content of the main competencies and program learning outcomes was discovered, on the basis of which it was found that the purpose of studying historical disciplines, along with acquiring the necessary knowledge from the discipline, is mastering the strategies of their independent search, in particular, in the process of working with primary sources and scientific literature; considerable attention is paid to the development of cognitive strategies of students, in particular, the formation of professional thinking; critical thinking is one of the leading competencies that must be formed in the process of studying the educational components; the content of basic competencies includes such important components of critical thinking as flexibility, non-linearity, independence, the ability to solve problems in non-standard situations, to develop new approaches to solving problem situations; the structural-content construction of educational components leaves them flexible and open to additions.

Key words: professional training of a teacher, historical disciplines, critical thinking, higher education students, professional competences.